

TARAMDAN HAN MAG-UUMA

Hulaglob Pagpananom ha Gawas o Mahawan nga Lugar

**Pamilya han Tanom: Solanaceae
(hulaglob, kamatis, ngan tarong)**

Pagliwan-liwan han Tanom

Kahuman ha pagtanom hin hulaglob, liwani ine hin iba nga tanom parehas ha pipino, karubasa, melon, cauliflower, broccoli ngan mais ngan iba pa nga utanon nga dire parehas an pamilya. Ayaw na ibalik pagtanom an hulaglob/atsar ha sunod nga tingtanom. Dire gihap pwede itanom an kamatis ngan tarong kay magkaupod la ine hira ha pamilya nga Solanaceae.

Klima ngan klase han Tuna nga Tatamnan

An hulaglob natubo ha mapaso nga klima nga may kalindong nga 45 porsiyento ngan dire duro kusog nga uran parehas ha 600-1250 mm. Pinakamaupay an tubo han hulaglob ha tabunok o bukagay nga tuna nga may kaaslumon (ph) nga 5.5-6.8. ngan naayon ha mapaso-paso nga panahon nga may temperatura nga 18-35 °Centigrado.

Pag- andam ha tuna nga Tatamnan

Limpyohi ngan kuhaa an banwa/siot han tuna nga tatamnan. Sukla an kinahanglan nga kadak-on ngan aradoha. Pagsukol hin usa ka metro hin tunga an kahalapdon han kanal ha tunga-tunga han kada parte/lugar nga tatamnan hine. Pahata-asa an kada tamnanan nga may kahatas-on nga 20 hangtud ha 30 ka sentimetros. Kagkaga an tatamnan nga parte/area gamit an kagkag/rake ngan andama an plastik nga pantabon.

Ibuklad an plastik nga tabon ha tatamnanan diin an pilak o plata (silver) nga kolor amo it igbaw-baw ngan an itom nga kolor hine amo it ilarom pagtabon ha gin-adam nga tuna nga tatamnan. Hugti an plastik nga tabon gamit an kawayan ha isigka-gilid hine mga 15 hangtud ha 20 sentimetros an kaharay-on. Butangi gihap hin mga tusok nga kawayan an tabon nga plastik nga may kahatas-on nga 5 hangtud ha 10 ka metros ngan may kadakmulon nga 1.5 sentimetros. Dugangi pa ine pagbutang hin

mga sangas-anga han kahoy kada 50 centimetro an kaharayo para dumig-on ngan dire dali mapakli an gintabon nga plastik para malikayan an makusog ngan grabe nga kapasu-on ha ilarom han gintabon nga plastic.

Para malikayan an grabe nga kapasoon buhui hin gudti nga buho an. tabon nga plastik nga parehas ha nag-ikis ikis nga porma kada 50 sentimetros para makahungaw ine. Mas sayon ngan maupay gamiton an lata nga may baga han uring ha sulod para ha paghimo ha mga buho.

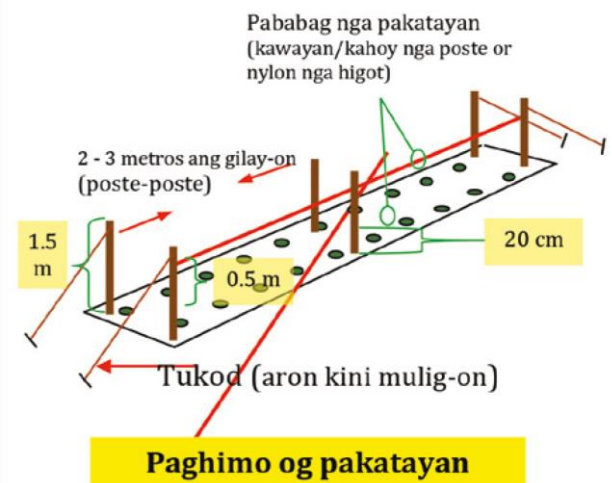
Plastik nga pantabon nga pwede na buhoan para tamnan

Organiko nga Pangtabon ha Tuna: Kabalyo ha plastik nga tabon, pwede gumamit hin mga dahon han madre de kakao nga may kadakmulon nga 2.5 sentimetros para mapugngan an dali nga pag-alisngaw han tubig ngan pagka-uga han tuna ngan para gihap mapreserba an tubig nga aada hine. Ha amo nga paagi mapugngan gihap an pagtubo han mga banwa ngan si-ot. An tanom nga 'Hagonoy' amo an epektibo ngan pinakamaupay pantabon ha tuna. Pwede gihap nga gamiton an uhot ngan panit han humay o dahon han madre de kakaw parehas pantabon ha tuna nga gintamnan.

Bis-igi dayon hin tubig an bag-o nga talpok nga tanom para mas maupay an pagkabungang han mga gamut hine ha tuna. Butangi gihap an palibot han tanom hin 'fungicide' kun kinahanglan.

Pakanapan han Tanom

1. Butangi hin pakanapan an tanom duha ka semana tikang ha pagbalhin hine.
2. Pagbutang hin ipil-ipil o kawayan ha mga katapusan ha gintamnan han hulaglob nga may kaharay-on nga 2 hangtud sa 3 ka metros ngan usa'n tunga ka metros nga kahatas-on nga amo it himoon nga poste para hit para-kanapan han tanom.
3. Higi an poste nga kawayan nga ginbutang ha isig ka katapusan han gintamnan nga tuna gamit an alambre nga may kahatas-on nga tunga ha metros tikang ha tuna. Ihigot an sanga didto han alambre gamit an pisi.
4. Kon mamunga na an tanom, seguradoa nga waray natumba nga sanga para malikayan ngan waray kataguan an peste o insekto. Higi an nanlalaylay nga sana nga damu an bunga para dire ine matumba ngan mabari.

Pag-atiman han mga Tanom

Seguradoa nga himsog ngan waray atakiha hin sakit tikang ha mga dangan ngan insekto an igtatanom nga hulaglob. Hiruti an tanom para malikayan an pagkadaot hine. Kon maupay an tubo han tanom nga igtatanom ngan human ine ginatubo sulod ha 4 ka semana ngan may 4-5 na ine nga dahon, pwede na ine ibalhin pagtanom ha tuna nga gin-andam.

Libota pagputos hin straw nga gingagamit ha pag-inom hin softdrinks an punoan han tanom usa ka adlaw ha dire pa ine ibalhin para dire ine kaunon hin timos ngan iba pa nga nakaon nga mga insekto.

Pagbalhin han Igtaranom

Buhata an pagbalhin han seedling kon malindong naha kulop o sayo ba han aga samtang waray pa masidlit an adlaw. Ihinay ine pag-talpok ha gin-adam nga buho ha tuna ngan tabuni ine hin tuna.

Pag-utod

Utda an sanga ubos ha 'V' nga porma o dapit diin magawas an primero/una nga bukad kay dire na ine matubo ngan mamunga hin damu. Utda an mga udlot hine gamit an kamot kada duha ka semana para dire na kinahanglan pa gumamit hin gamit nga amo laan maghahatag hin sakit ha tanom.

Pagkontrol han banwa

* Bungkaga an tuna ha dire pa ine tamnan para maibanan an pagtubo han banwa ngan malikayan an pagtig-a hine. Gamit hin organiko nga pantabon han tuna para maibanan an banwa. Kon dagko naan tanom, gamiti na ine hin bolo ha pag tang-gal han mga banwa ngan siot.

*Bombahi hin herbicide nga pamatay han mga banwa an mga kanal ngan agian han tuna nga gintamnan.

Panguha han Bunga

Kuhaa an mga bunga kada (3) tulo hangtud ha (4) upat ka adlaw an lat-ang kon ine igbaraligya ha merkado. Kasagaran pwede na nga kuhaon an mga bunga kahuman ha 55 kutob ha 65 ka adlaw tikang ha pagtanom o kon green na an kolor han bunga ngan dire na ini bata o depende na gihap it karuyag han manmaralit.

An bata o sobra na an kagurangan/ kahinogon han hulagtob amu an hinungdan nga dali la ine madunot amo nga kinahanglan na

ine kuhaon kon maabot naan saktong kalidad ngan kagurangan. An pagpanguha han hulagtob buhaton ha sayo pa han aga o kulopay para dire ine malaya tungod han sirak. Pwede gihap ine ibutang ha malindong nga lugar para dire ine mapasan.

Pamaagi han Panguha: Gamiti hin matarom nga pan-utod, tiruka ngan ilubong an nangasakit nga bunga para malikayan o maminusan an pagtapon han sakit hine ha iba nga magtambok nga tanom ngan mga bunga.

Pamaagi han Pag-abono, Patubig ngan Paglikay han mga Peste ngan Sakit

Peryod ha Pagtubo han Hulagtob					
	Tikang ha pagtalpok	Pagbalhin/ Pagtanom	Pagtubo	Panmukad/ Panmunga	Paggurang
Abono					
	Ha dire pa ibalhin an tanom, butangi daan hin abono an ginbuho-an nga tuna ngan isagol ine. Kon tumubo na, abonohi na liwat ine an kada tanom usa ka pulgada an kaharay-on tikang ha punuon hine. Seguradoa gud nga dire maigo han abono an dahon han tanom para malikayan an pagkasunog han mga dahon hine. Dugangi paan abono nga ginbutang kada ika-duha ka semana labina naha panahon han panmunga ngan kahuman an pan-nguha han bunga. Gamita ine nga basihan kon san-o ngan ano kadamu an pag-abono. '--				
San-o	1 ka semana ha dire pa itanom	2 ka semana human pagtanom	4 ka semana kahuman pagtanom	6 ka semana kahuman pagtanom	Dugang pa nga pag-abono
Kadamu	1 kutsara (10 gramo) complete (16-16-16 NPK) kada tanom	150 ka gramo nga calcium nitrate (19% Ca ngan 15.5% NO ₃) kada 16 litro nga tubig. Bisigi hin 150 ml kada tanom	225 ka gramo nga calcium nitrate (19% Ca ngan 15.5% NO ₃) kada 16 litro nga tubig. Bisigi hin 150 ml kada tanom	150 ka gramo nga calcium nitrate (19% Ca ngan 15.5% NO ₃) kada 16 litro nga tubig. Bisigi hin 150 ml kada tanom	300 ka gramo nga calcium nitrate (19% Ca ngan 15.5% NO ₃) kada 16 litro nga tubig. Bisigi hin 150 ml kada tanom
Patubig	Pagsukol hin tubo nga gagamiton ha patubig nga mabis-ig ha tanom kada tudling. Gamiti hin tag-usa ka tubo kada tudling nga may buho nga 25 ka sentimetros ang kaharay-on nga amo it maserbe nga awasan han tubig alang ha pagbis-ig han tanom. Mas maupay nga paagi an paghulos hin duro han aron tuna makatubo gihap an gamut hine.. An Atsar dire nailob ha uga ngan mamara o hulos gihap hin duro nga tuna. Amo, pahubsi dayon ha tubig an tuna nga gintamnan kon mabahaan ine tungod ha kusug nga uran. Bis-igi laman an tanom kun aga ngan dire na ha kulop para malikayan an mas paspas ngan dali la nga pagkanap/pagtapon han sakit tikang ha 'fungus'.				

		Bis-igi dayon hin tubig kahuman pag tanom kutob nga mahulos nagud an tuna.	Bis-igi kada 3 kutob 4 ka oras sulod ha ika-4 kutob ha ika-6 ka oras o kutob ha mahulos nagud an tuna nga gintamnan.	Bis-igi kada 3 kutob 4 ka oras sulod ha ika-4 hangtud ha ika-6 ka oras o hangtud nga mahulos nagud an tuna nga gintamnan. Ayaw paughi/pamadhi ngan pasobrahe an tubig ha tanom.	
Peste/insekto	Bantayi ngan obserbahi permi an mga tanom para malikayan an mga peste. Kita-a an mga udlot ngan an ilarom han mga dahon hine. An gin-aprobaran la nga panmatay han insekto o 'insecticide' an pwede gamiton sumala ha marka ha botelya o ha produkto. Pusaka an bonay ngan kaba-kaba han alibang-bang. Utda an gin-atake na hin peste nga mga dahon. Kuhaa an mga tir-as o ulod ha bunga ngan dahon nga sakiton ngan ilubong ine.. Ayaw ibalhin-balhin an mayda na peste nga tanom para dire na ine makatapon..				
		Tikangi gihap pag-areglar an tanom laban ha mga insekto pagkahuman ha pagbalhin hine.	Broadmite, thrips, dugos-dugos, whitefly, red spider mite	Cutworm, fruit worm.	Fruit worm, aphids, white fly leaf miner, fruit fly.
Mga sakit	Bantayi ngan obserbahi permi an mga tanom para makilalal-an gipap kon ginatake na hine hinsakit. Gabuta/tanggala an nasakit na nga tanom nga dire na pwede matambalan ngan mag-hirod ha pag-utod ha mga sanga ngan iba pa nga parte han tanom nga gin-atake na ha peste. Hugasi permi an ginamit nga pan-utod ha kada tanom para malikayan an pagbalhin-balhin han sakit. An 'bacterial wilt' ngan 'blight' pwede makuha tikang ha gingamit pag-utod ha tanom. Ibutang hin plastik nga surodlanan an inutdan nga parte ha tanom nga nataponan hin sakit para dire na ine tumapon ha iba pa nga magtambok nga tanom ngan malikayan an pagkanap han sakit.				
		Tikangi gihap pag-areglar an tanom laban ha mga insekto pagkahuman ha pagbalhin hine. Dire ine pasagdan nga maghulos.	Leaf and shoot blight, bacterial wilt ngan blight	Leaf spot, powdery mildew ngan blights	Tomato mosaic virus (TMV), late blight, bacterial wilt, bacterial spot, early blight, powdery mildew, leaf mold ngan blossom end rot.

Mga Burohaton ha Nakuha nga Bunga

Kon nakuha na an mga bunga, mas dali na ine madunot kay nabulag naman ine ha tanom.

1. **Kuhaa** an bunga kon kulop na hin duro o dire ngani sayo pa hit aga.
2. **Ibalhin** dayon ha malindong ngan likayi nga mabulad ha sirak an nakuha nga mga bunga han hulagtob.
3. **Kuhaa** ngan ibaha an bunga han hulagtob nga gin-atake na han insekto o malain na an kurti.
4. **Ibaha** an mga bunga nga parehas an kadak-on ngan kolor. Ibulag-bulag an mga bunga nga hilaw, ngan hinog na. Ibutang ine hin iba nga surodlan. Kitaa-an sakto nga kolor ngan kadak-on han bunga base ha nauna nga basihan (standards). Ibutang ha segunda nga kalidad an nahabilin nga mga bunga para hine nga paagi makapresyo ka hin sakto ha imong produkto depende ha iya kadako ngan kolor o kalidad.
5. **Isulod** ha karton an mga nakuha nga bunga han hulagtob nga darad-on na ngan ibaraligya ha merkado. Ayaw palingkuri an karton o ibutang ha ilarom ha iba pa nga mga utanon para malikayan an pagkadunot o pagkalata hine.

6. **Ibaligya** dayon an mga nakuha nga bunga han hulagtob. Kun mahimo, i-biyahe ine ha gab-i o di ngani sayo pahan aga kay kon maiha ine nga mapondo/mastock, madugang nga dali la ine madunot.
7. **Monitora:** kita-a kon ano an mga pamaagi ha pagdurayhag han imo abot didto ha merkado ngan paningkamuti permi nga mapaupay pa an kalidad/klase han imo produkto ha merkado.

tumapon paha iba nga tanom.kinahanglan gud ine nga buhaton.

Burohaton ha Umahan Kahuman ha Urhi nga Panguha Han Bunga

Limpyuhan ngan kuhaon an nahibilin nga tanom nga kinuha-an han bunga. Araduhi an gintamnan para malikayan an pagtapon ngan pagdamu han mga peste ngan sakit nga mahimong

Applied Horticultural Research Pty Ltd (AHR), the Australian Centre for International Agricultural Research (ACIAR) and NSW Department of Primary Industries (NSW DPI) make no representations and expressly disclaims all warranties (to the extent permitted by law) about the accuracy, completeness, or currency of information in this fact sheet. Users of this material should take independent action before relying on its accuracy in any way. Reliance on any information provided by AHR, ACIAR or NSW DPI is entirely at your own risk. AHR, ACIAR or NSW DPI are not responsible for, and will not be liable for, any loss, damage, claim, expense, cost (including legal costs) or other liability arising in any way from your use or non-use of information in this fact sheet, or from reliance on information AHR, ACIAR or NSW DPI provides to you by any other means.